

ЗАВЕШТАЊЕ ДИМИТРИЈА ВЛАДИСАВЉЕВИЋА: ПРВА ГРАМАТИКА ЗА УЧЕЊЕ САВРЕМЕНОГ СРПСКОГ КАО СТРАНОГ ЈЕЗИКА?

Предмет овога рада је анализа садржаја писама Димитрија Владисављевића, учитеља у школи „Јован Милетић” у Трсту, са циљем стварања јасније слике о улози коју је имао у образовању младих генерација и, посебно, у настави савременог српског као страног језика. У раду су коришћене метода теоријске анализа са техником анализе садржаја. Грађу је чинило тринаест књига преписке Вука Караџића објављених у оквиру *Сабраних дела Вука Стефановића Караџића* Издавачког предузећа „Просвета”. Резултати анализе, која је спроведена средином марта 2023. године, показали су да је био једна од најугледнијих личности Трста у првој половини деветнаестог века, чија улога и значај нису у потпуности сагледани јер није оставио у штампаном облику много писаних трагова у виду прилога, књига, текстова и наставних материјала. Готово читав радни век посветио је учитељском занату и наведеној школи, из које није желео да оде чак ни када га је врховни поглавар државе позвао да му се придружи. Поред учитељовања, бавио се и превођењем са српског на италијански (и обратно), писањем поука младежи, дидактичког материјала за школске предмете и, што је посебно интересантно, оног за наставу српског језика за странце, које је и сам у више наврата подучавао. Иако се епитет зачетника наставе савременог српског као страног језика везује за Вука Караџића и његов рад, чини се да је Димитрије Владисављевић међу првима увидео разлику између начина на који језик треба предавати матерњим говорницима и странцима. Чињеница да је и сам предавао странцима (посебно Италијанима) српски језик, сведочи да је простор судара многобројних језика и култура директно утицао да увиди разлику у поступцима од којих зависе резултати у настави матерњег и страног језика. Зато је имао намеру да објави своје рукописе трију граматика: 1. „Српске за Италијане”, 2. „Италијанске за Србље” и 3. „Српске за Србље у Школи”. Нажалост, у томе није успео чак ни након двадесет и две године (спорадичног) рада и преписивања. Но, иако првопоменута граматика није штампана, вишеструк је њен значај који је у описаном тренутку имала по развој методике наставе српског као страног језика: 1. Њоме се конституише идеја о разликовању начина подучавања српског као матерњег и српског као страног језика; 2. Први пут се примењује нова Вукова ортографија у неком наставном средству; 3. Пружа могућност реконструисања професионалног лика *учитеља српског језика* Димитрија Владисавље-

¹ aleksandar.novakovic@filfak.ni.ac.rs

вића, који је међу првима увидео неопходност учења језика у аутентичном животном окружењу.

Кључне речи: преписка, Вук С. Караџић, Димитрије Владисављевић, настава српског као страног језика, граматика српског језика за странце

1. Увод

Вишегодишњи (свакодневни) рад у настави српског као страног језика подсетио нас је и упознао са једном важном чињеницом у вези са српским језиком и Србима (као народу), о којој (можда) и нисмо имали прилике да подробније размишљамо. Наиме, одакле год да су на наш Факултет долазили ученици и студенти, успевали смо да готово без одступања (од неписаног правила) пронађемо неко заједничко место о коме бимо разговарали са најискренијим дивљењем и међусобним поштовањем. Тако бисмо са Аустралијанцима разговарали о Сиднеју, са Американцима о Чикагу, са Јужноафриканцима о Кејптауну, са Аустријанцима о Бечу. Међутим, посебно би били живи и занимљиви разговори са Италијанима о Трсту, који је столећима уназад (био) духовни центар српског народа и заједнице, науке и уметности. „Трст живи сав од своје блиставе, господствене прошлости, и зато живи изоловано, помало заборављен и због тога – не увиђајући сопствену затвореност и конзервативизам – увређен што је то тако” (Митровић 2007: 8).

Историја српског народа нас учи и опомиње да се у тешким временима средиште духовности и просветитељства померало ка некој од пограничних области (и тачака). Тако је, почев од половине 18. века, Град Трст постао културно и просветитељско средиште (расељених) Срба „који су изградили углед и богатство у једној од најмоћнијих царевина света” (Михајловић 2016: 3). Захваљујући својим пословним, стваралачким, креативним, културним и уметничким деловањем, тршћански Срби умногome су допринели очувању националног идентитета. Преданим радом и довитљивошћу основали су српску цркву, школу, библиотеку, у којима су дане проводили многи угледни просветни и научни посленици: полиглоте, мореполовци, књижевници, новинари, политичари, учитељи. Сви они су неретко директно или индиректно учествовали у „бурном обнављању српске државе” (Михајловић 2017: 18). Таквим својим приступом успели су да поставе чврсте темеље српства, одржавајући пријатељске везе са најзнаменитијим Србима тога времена: Доситејом Обрадовићем, Павлом Соларићем, Петром Петровићем Његошом, Вуком Стефановићем Караџићем. Управо нам обимна (сачувана) преписка Вука Караџића пружа, између осталог, изузетно важне информације о стварним зачецима (методике) наставе (савременог) српског као страног језика, и то у горенаведеном пограничном простору на коме је (по природи

ствари) долазило до оштрог судара српског језика и културе са италијанским језиком и (италијанском) културом. Зато ћемо у овом раду настојати да сагледамо улогу и значај који су Трст и његови житељи имали у развоју савремене методичке мисли о овој посве изазовној научној дисциплини.

Рад се састоји из четири поглавља. Након уводних напомена, представљене су основне методолошке поставке истраживања, са посебно формулисаним предметом, циљем и задацима истраживања. Средишњи део рада чини сагледавање места и улоге Димитрија Владисављевића у конституисању методике наставе српског као страног језика, након чега су изведени најважнији закључци.

2. Методолошке поставке истраживања

Предмет и циљ истраживања

Почеци методике наставе српског као страног језика њени везују се, у нама доступној литератури, за период шездесетих година XX века. Међутим, анализа обимне преписке Вука С. Караџића нам показује да је можемо сместити у прве године његовог рада, односно у почетне деценије XIX века, када се појављују прва сазнања о овој врсти наставе. Александар Новаковић (2023) показује да се Вук Караџић може сматрати првим наставником српског као страног језика из најмање четири разлога: 1) породицу засновао са странкињом (Аном Краус), 2) тесно сарађивао са странцима, 3) своју децу учио српском језику иако су већину свог живота провела/проводила ван граница (тадашње) Србије (и немачки сматрала матерњим језиком), али и 4) објавио, како и сам тврди, прве уџбенике (*Речник*, *Писменицу* и *Пјесарицу*) за учење и српског као матерњег и српског као страног језика. Осим њега, наставом српског као страног језика су се бавили и његови савременици, међу којима се својим идејама и запажањима у овој области посебно истиче Димитрије Владисављевић, учитељ у школи² при Цркви Светог Спиридона у Трсту и личност која је оставила дубок траг на културно памћење тршћанских Срба. По свему судећи је био и аутор прве граматике за учење савременог српског као страног језика (која, нажалост, никада није објављена). Зато је предмет овога рада анализа преписке Димитрија Владисављевића и Вука Караџића, са циљем стварања јасније слике о улози коју је имао у настави савременог српског као страног језика, али и у образовању младих генерација.

² Школа је носила назив угледног бечког трговца Јована Милетића, који је тестаментом оставио Српској црквеној општини у Трсту суму од 24000 форинти, назначивши да се мора употребити искључиво за оснивање српске школе (Михајловић 2016: 67).

Задаци истраживања

У складу са дефинисаним предметом и циљем истраживања одредили смо следеће истраживачке задатке:

1. Описати учитељски лик Димитрија Владисављевића.
2. Утврдити место и улогу Димитрија Владисављевића у конституисању методике наставе (савременог) српског као страног језика.
3. Сагледати значај рукописа *Граматики српског језика за Италијане* Димитрија Владисављевића.

Методе, технике, инструменти и узорак истраживања

У складу са дефинисаним предметом, циљем и постављеним задацима истраживања користили смо методу теоријске анализе са техником анализе садржаја. Спровели смо детаљна квалитативна истраживања ради утврђивања доприноса Димитрија Владисављевића у развоју методике наставе (савременог) српског као страног језика. Истраживање је спроведено током марта 2023. године. Грађу је чинило тринаест књига преписке Вука Караџића објављених у оквиру *Сабраних дела Вука Стефановића Караџића* Издавачког предузећа „Просвета”.

3. Лик, дело и *ГраMATика српског језика за Италијане* Димитрија Владисављевића

Анализа једне од најобимнијих преписки коју је Вук С. Караџић водио била је управо она са Димитријем Владисављевићем, учитељом у Цркви Светог Спиридона у Трсту.³ Свој професионални позив обављао је од 1812. до 1858. године (Михајловић 2016: 69), подучавајући ученике читању, писању, граматици, аритметици и другим неопходним знањима (Николова 2022: 32).⁴ Реч је о знаменитој и одговорној личности тршћанске културне и просветне делатности и историје. Први помен његовог имена у преписци појављује се у писму Павла Соларића од 4. јула 1817. године, којим извештава Вук Караџића да је добио писмо „отъ учителя Дим: Владисавлѣвића” (П1: 484). Најпре се јавља као пренумерант „на Сербско-Немецко-Латинскій [...] Словарь” (П1: 604) и остала капитална дела Вука Караџића, а касније као „Учитель Трстанске Дјеце” и велики пријатељ и искрени сарадник Вука Караџића.⁵ Као угледна тршћанска личност тога времена, Димитрије Владисављевић је врло брзо схватио значај рада и дела свога пријатеља, те је на-

³ У *Српском биографском речнику* се наводи да је рођен у Кузмину (Срем) 1789. године и да је у Трсту радио пуне 44 године (СБП 2006: 241).

⁴ Николова (2022: 32) бележи податак да је у школи радио за 450 форинти.

⁵ Примера ради, након смрти сина Саве Караџића, Димитрије Владисављевић позива Вука да дође код њега „да скупа плачемо и да се тјешимо” (П6: 108–109).

стојао да му помогне да прикупи што већи број пренумераната за своја дела (међу којима је увек и сâм био), а врло често се прихватао посла благајника и, условно речено, секретара. Марија Митровић (2007: 9) истиче да је „Трст БИО град у којем је Син стварно куповао књиге до којих би иначе тешко могао доћи”. Прво сачувано писмо Димитрија Владисављевића датирано је на 26. април 1822. године, од када почиње њихова плодотворна и успешна преписка.⁶ Нажалост, већи део преписке је изгубљен, што се врло лако може прозрети из садржаја оних сачуваних. Осим што је радио у Трсту, неретко је био веза између представника српског живља на Цетињу⁷, у Котору, Шибенику или у Дубровнику и Вука Караџића, примајући поруцбине књига, писма, новац⁸ и отправљајући их за Беч, Србију или у друга места у којима је Вук Караџић проводио свој радни век:

„Само место становања, уз остале личне особине Владисављевића као човека, вероватно је одлучило да он, ни од кога званично постављен, чак ни замољен нарочито за то, постане нека врста првог књижевног и културног српског конзула који у Трсту дочекује и испраћа свакога положајем или радом истакнутог Србина и српског сина, свеједно откуда овај долазио” (Милићевић 1951: 517).

Реч је о врло захтевном послу који су обављали и њиме помогли рад Вука Караџића. Димитрије Фрушић у писму од 31. децембра 1832. године обавештава Вука Караџића да их никада није толико дуго чекао за новац (као сада), а узрок је то што нису могли наћи новца (П4: 806).⁹ Чак и када нађу, то буде „из добротe Гд. Владисављевића” (П4: 806), мада, и поред своје добре воље, није увек успевао да прибави потребан новац за Вука Караџића, што и сам у писму од 6. маја 1834. године бележи: „Кад сам Вам год што год обећавао, мало сам кад при свој мојој доброј жељи могао иоле обећанѣ испунити. Таке сам Талие бивао до сад више пута” (П5: 365). Са друге стране, Вук Караџић се уздао у безрезервну помоћ својих пријатеља из Трста: „По мојим заслугама и по познатоме родољубију Трјестанаца могу се надати, да

⁶ „Пошто нас је тако језгровито обавестио о тој појединости, додао је [Љубомир Стојановић] две-три очигледности које се наметале већ на први поглед, и без читања саме преписке, то јест: да је Владисављевићева *једна од највећих збирака писама Вуку*, да тих писама има сто четрдесет и седам; једно је изгубљено. Онда још: да је Вукових писама Владисављевићу било сто четрдесет, а сачуван је концепт само једног” (Милићевић 1951: 514).

⁷ Био је у сталном контакту са Петром II Петровићем Његошом.

⁸ Димитрије Владисављевић био је задужен за финансије, те се у више писама тим поводом и обраћа Вуку Караџићу.

⁹ Димитрије Владисављевић 1. маја 1836. године пише Вуку Караџићу: „Ви се ваљада већ начекасте каквога год писма од мене, али кад расудите, да ме је у томе нешто одлагање од данас на сутра, нешто у цркви Богомоља у часни пост и сада, у празнике, а нешто и моји школски послови преправљајући се за екзамен смело, те овако ево протегло све до данас, онда судим, да ми нећете за зло пријмити” (П5: 657).

ће ми помоћи; само те молим да гледаш што брже” (П3: 149). У више својих писама то и експлицитно изражава:

„Ја сам уверен, да нигде тако пријатеља немам, као ту, и уверен сам особито о љубави Вашој и Г. Владисављевића; и с превеликом радости дошао би сам, да се видимо и разговоримо, и да и ја видим тај, за народ наш од старине врло знатни крај; али се не може, и то само због трошка” (П5: 46).

У писму од 24. маја 1834. године позива Вука Караџића да дође у град, „гди [вас] љубав братска с’ отвореним рукама чека” (П5: 376). На основу заједничког писма (од 22. августа 1834. године) које су написали Мартину Хамуљаку (у Будим), сазнајемо да Вук Караџић заиста био у Трсту током 1834. године,¹⁰ али и да је Димитрије Владисављевић био у Србији, сведочећи „како је бијо лепо дочекиван и чашћен” (П5: 436) у Новом Саду, Карловцима, Варадину, Земуну, Београду, Митровици, Шишатовцу, Крушедолу (П5: 450). Но, врло често су и сами „Трстијанци” истицали да до њих слабо долазе вести из матице, због чега се се Димитрије Владисављевић интересовао да ли постоји нешто ново у матици. Примера ради, сâм Владисављевић пише Вуку Караџићу у писму од 2. марта 1829. године да они у Трсту и не знају да Вукови *Забавници* за дату годину и изашли, јер „нити нам е какав овде дошао, нити смо чули, да е коме год овде дошао и какав” (П4: 53). Осим наведеног, неретко је извештавао Вука Караџића о дешавањима у Трсту – женидбама, удадбама, болестима и смрти, а 27. јуна 1835. године обавештава Вука Караџића о успешној проби у тршћанској штампарији на српском језику (П5: 532).

Радећи читавог живота као учитељ при Цркви Светог Спиридона у Трсту, Димитрије Владисављевић је иза себе оставио велики број рукописа.¹¹ Већ на почетку тешње сарадње са Вуком Караџићем, 24. октобра 1825. године, моли свога пријатеља да му помогне да до Божића наштампа „Цвѣтак” својим девојчицама, како би могле „да се наките” (П2: 689). Реч је о штиву писаном српским језиком за које се и сâм надао да ће бити читаније од тада популарних француских, италијански и немачких романа. У писму насталом пре 26. новембра 1825. године даје своме пријатељу потпуну слободу да исправи оно што је „утекло из пера”, шаљући свој „Мали Цвѣтак”¹² да му Вук Караџић да „ону прјатност за око, како што изискуе струка рода, за коју е писано, и онако како ће моћи намамити, да га читаю радије Романе Француске Италијанске и Немачке” (П2: 726). Из неколико писама насталим у кратком временском пе-

¹⁰ „Под Владисављевићевим кровом затекла га је и нова сурова вест: умрла је ћерка Амалија” (Поповић 1964: 284).

¹¹ Превео је са немачког језика *Приправу за историју свега свијета ради деце* А. Л. Шлецера, коју је Вук Караџић објавио у Бечу 1864. године (Јелове 1873).

¹² „Едном речју за дѣвојке се пише, кое стрпљнија не маю за моралне ствари, колико за Романе, а још мањ за српске књиге” (П2: 726).

риоду запажамо да је и те како водио рачуна о детаљима, настојећи да своју књижицу одштапа на „лѣпой артіи”, словима Вуковог *Забавника*¹³, али и са фигурицом која би се слагала са садржајем и учинила да „оку пріятан буде” (П2: 748). Такође, био је и врло посвећен свом послу, те је пажљиво читао сваку напомену свога рецензента (Вука Караџића), тачно истичући шта се од промена може унети у текст, а шта никако не би смело, „ербо смо му већ привикли” (П2: 748). Нажалост, изгледа да је текст *Цветка* наишао на „цензорску опомену”,¹⁴ те није никада ни угледао светлост дана:

„За мой цвѣтак баш и немарим, што ніе изишао ис Цензуре, зар валяда ніе ни валяо. Я сам га пречиніо и расширіо. Промѣнуо сам му и име, сад се зове *Мати*, само треба да га мало отурпјам и препишем, него сам га пустио мало да сазре још болѣ” (П3: 101–402).¹⁵

Из радозналости пита Вука 23. октобра 1826. године да ли цензорски дворски уред поступа тако са сваком књигом, или „е то пало само цветку у срећу” (П3: 302), јер има још један превод с италијанског језика,¹⁶ кога би желоео да изда током лета. Врло често је и обавештавао свога пријатеља о пословима које је започео:

„Да видите шта сам коешта накупио амо, за мою забаву, кое намѣравам сложити два дѣлца, едно под именом Енциклопедіе за дѣцу малу, у четири свеске, а друго под именем Библиотеке за Домаћина у Кући. У овај ми долази и за език Српски, како є у ком вѣку говорено српски, од овакови комада рад би сам набрати из достовѣрній књига” (П3: 105).

Осим што је писао, Димитрије Владисављевић је и те како пратио српску књижевну продукцију,¹⁷ тражећи каткад од Вука Караџића да му пошаље најновије наслове. Особито је водио рачуна о наставним материјалима, те у више наврата потраживао потенцијална дидактичка средства – најпре, „Рјечник Београдски Нјемачко или Француско-српски”, како би увидео „могу ли [...] ђаци какву год помоћ од њих имати” (П8: 427), а затим и читанке, песме и сл.

¹³ „Ваш ми є забавник овај милій, него готово оволики комад злата у мојој потреби, да ми ко даде” (П3: 62).

¹⁴ У писму од 29. децембра 1825. године обавештава Вука Караџића да је унео измене у текст по савету господина Фрушића, уз молбу да сам Вук Караџић препише текст за штампу, уради коректуру и води рачуна да што лепше изађе из штампе (П2: 765).

¹⁵ У истом писму обавештава пријатеља да је један мали превод под називом *Отац* већ изашао из руке.

¹⁶ Стојан Новаковић у *Српској библиографији за новију књижевност 1741–1867*. наводи објављени превод са италијанског језика „Отацъ или мисли чедолюбивогъ отца” (Новаковић 1869: 165).

¹⁷ Аутор је и песме под називом „ПОЗДРАВ на дан вѣнчания Благоразумне Господичне Анастасіе Вучетича с' благородним господином, Јоанном от Нако у Тріесту 29. Априла 1835. торжественаног”, објављене у Трсту 1935. године.

„Сада Вас молим, да бисте ми јавили штогод за Читанке Г. Суботића, који је по препоруци Министерије имао списати ради Српскијех Школа читанке за једну? или за више класа? — да ли их је написао? — и ако је, Јесу ли штампане? Какве су, и Гдје се могу добити? — Ово питам, јер ми оздје неимамо никаквијех за сада; а часослове читамо у Цркви. — Дакле Молим Вас, ако нам што год о том знате казати, јавите нам што скорије, јер с’ првим Септембром започињемо Школу. — За Приповјетке не смјемо ни споменути, а сваку би другу и најгору књигу прије одобрили неголи и коју другу по новом Правопису” (П10: 287).

У писму од 15. новембра 1827. године тражи одговор од Вука Караџића зашто није добио и „Сватовскии пѣсана на Нѣмачком”. Неретко је и сâм делио своја запажања у вези са прочитаним текстовима. Вуку Караџићу пише да му се четири ствари у тада објављеној *Османиди* не допадају: 1. нема предговора, те се не зна време и узрок певавања, 2. не познаје Гудулића ни Дубровчане и 3. не зна да ли су места измишљена или истинита могла је да се користи Вукова граматика¹⁸ (ПЗ: 600). Засигурно знамо да се бавио и преводом са српског на италијански и са италијанског на српски: „Ових ћу Вам дана послати и моје пријеводе и Пискарањ[а] којекаква, просудите, ако што узваљају, па ми кажите, сљедова’ћу Вашем савјету” (П9: 101). Пред крај фебруара 1826. године Димитрије Владисављевић пише Вуку Караџићу да су му пристигли огледи, који су му добро дошли „за мое мале приватне лекције преводећи са Српског на Талијански” (ПЗ: 104).¹⁹ Иако се бавио учитељским позивом, водио је рачуна о језику.²⁰ Тако у писму од 30. маја 1848. године исказује своју забринутост да ли је у припремању лекција из историје успео да језик „врати на херцеговачки”:²¹

„Ја оног (:моје Историје:) пријевода не могу преписивати на чисто; а дјечи, што дамъ, изиђе неуредно, те само губим вријеме у прочитавању. Не би ли узео штампатор овако као што је: Много сам поправљао, да на врнем на језик Херцеговачки. Не знам: јесам ли погодио. — А њемачку Историју у ориџиналу све ми се чини, да сам је Вама дао” (П8: 187).

¹⁸ Био је дубоко уверен у далекосежност и значај рада Вука С. Караџића: „Колико више наши вичу на Вас толико Вас више други уважавају. Ја Вам се радујем и Прстену и Академији, у коју сте Ви једини и сада Први као член узети. То је доста задовољства пред свјетом, који такве ствари цјенити знаду, а зар потомство ће Српско знати такве чести уважавати, ако је Садашњицима непознато” (П8: 83).

¹⁹ „Ова дуга цензура у томе ми е појослужила, да ћу ову другу ствар мало болѣ и више пута прегледати и сам и преко другога. Али се не би лако рѣшио шила є у Беч на Цензуру него у Пешту, и на цензуру и на штампу” (ПЗ: 105).

²⁰ У писму од 17. децембра 1852. године пита Вука Караџића: „Зашто наши књижевници пишу сада *пушитити*, а не *пустити*? — Ја знам, да се говори *пуштати* и сложено, као *допуштати*, *запуштати* & али *пушитити* нисам чуо, него само од оних, што немају зуба, ал’ то не улази у правило” (П9: 808).

²¹ „Моју Преправу за Хисторију дао сам преписати, па ми је дијете нагрдило с’ правописом, до зла бога”.

Голуб Добрашиновић (1987: 135) примећује да је имао занимљив однос према јоти (ј): „Избегавају је и многи Вукови пријатељи, штавише и неки следбеници. С друге пак стране, употребљавају је извесни кореспонденти који се у много чему држе старог правописа. Д. Владисављевић и др. пишу *i* место *ње*”. Осим лекција из историје, писао је и лекције из географије: „Моја ће Географија скоро бита готова, јер сам је гдје што пречињао. И ако од сада будем миран, као до сада, моћи ћу је брзо свршити [...]” (П8: 264).

Најважнији део његове рукописне заоставштине припадао је наставним материјалима и првим уџбеницима за учење српског као матерњег и страног језика.²² Његова размишљања о настави проналазимо у писму од 11. августа 1845. године, у коме одговара Вуку Караџићу на питање о спремности материјала за штампање:

„А што ме питате: Имам ли што готово? – Та имам по доста, али је све Школски материјал. [...] Пак онда доста ситнежа све за школу, нешто Преводи и крађа, претварања, може би и што год туђе и покварено, али мислим било би хасновито, а нешто и баш нужно, као повр Граматике Секретар за нашу младеж у школи, за шегрте, за калфе, ако баш не за све, а оно барем за многе. Нешто и Реторије украдено, али би било добро. Нешто Земљописанија²³ у сва три дјела, Математичком, Физичком и Политичком за дјецу II и III класе у нашој школи, и још које друго морално. Онај Форберајтунг за Историју, које сам Вам показивао, Нума Помпилије за читање. – Новела. Све најмештено за овакову дјецу, као што мени долазе. Али Граматика мора ићи пред свим овим. А новаца нема” (П7: 392–393).

Такође, можемо тврдити да је у оквирима учитељског позива своје ученике²⁴, али и странце, подучавао српском језику²⁵ према новој ортографији.²⁶ У писму од 21. јануара 1826. године моли Вука Караџића да га дода [као пренумеранта] на листу за „нџмецке преводе Српски [Вашје] Пџсана у Пешти”, као и за једног Немца „што се [овде] српски учи” (П3: 62). Прву експлицитну потврду да је заиста и предавао српски језик проналазимо у

²² У листу *Пеиштанско-будимски скоротеча* за 1842. годину износи запажање у вези са непостојањем граматике српскога језика која би могла бити коришћена: „Што Србљи немају јоштѣ, (или неће да признаду оне, кое имају) граматике ни рѣчника, него имѣ народнй говорѣ служи за ово и за оно” (Владисављевић 1842: 261).

²³ „Не могу преписати оног превода. Ако би могао онако проћи још којекако, ако ли не, а оно треба чекати подуго. Овоме би послу морало Земљописаније пут прокрчити, и ја би волео најприје ово па послјије оно штампати. Али би са свим тим требало преписати на чисто и једно и друго” (П8: 196).

²⁴ Број љака се кретао око 50 на годишњем нивоу (Михајловић 2016: 70).

²⁵ Радмила Михајловић (2016: 91) у својој дисертацији Димитрија Владисављевића назива „чувеним и поштованим учитељем српског језика”.

²⁶ У писму од 31. августа 1828. године пише Вуку Караџићу да му шаље Мурали Турчина да му помогне да се снађе: „Црн е, ал разумѣ мало и нашки” (П3: 907).

писму од 23. септембра од 1843. године у коме обавештава Вука Караџића да је његов „тримесечни ученик у Српском језику” господин Вилхем Порупски заинтересован за наставак сарадње у учењу језика (П7: 86). Такође, и у писму од 18. априла 1844. године пише своме пријатељу да користи његове *Приповетке*, подучавајући „понајвише [...] Латине наши читати и разумјевати” (П7: 163). Из писма које је Вук Караџић упутио Милошу Обреновићу из Беча 20. марта 1829. године сазнајемо је био један од двојице учитеља „који знаду Француски” поред италијанског. Вук Караџић 31. марта и 9. маја 1837. године у писмима Јакову Живановићу пише да не познаје „способнијега [учитеља] од Трјестанскога учитеља Димитрија Владисављевића”, који „зна Француски и Талијански (боље него и какав Србин у Маџарској, поред тога зна Латински и Њемачки” (П6: 75–76).²⁷ Притом је био и поштен и родољубац и имао у том тренукту око 45 година. Чак га је у другом издању *Рјечника* посебно похвалио под одредницом „школа”: „У царству Аустријскоме за сад је најбоља Српска школа у Трсту, и то је хвала и дика њезиноме учитељу Димитрију Владисављевићу” (ВР: 842). Да га је Вук Караџић изузетно ценио, проналазимо експлицитно наведено и у следећем писму: „И ја сам од прије мислио да би Владисављевић био добар за управитеља нашијех школа у војводству, али знајући да он из Трста неће никуда, нијесам му ни спомињао, нити му помаже спомињати” (П8: 772). Из тог разлога га је чак и позивао да се прихвати посла подучавања српског језика деци Милоша Обреновића, јер је „он човек који би био достојан такове важне службе, [и мислим], да би се тамо у свему допао” (П6: 101). Међутим, Димитрије Владисављевић је одбио да буде воспитатељ „за светле књажевиће” (П6: 76) и никада није „ласно оно мјесто [учитеља трстијанског] оставио” (П4: 67). О томе пише у писму од 7. априла 1837. године: „Ја сам у прошасту Недељу имао срећу пријмити почитајемо писмо од Г Тирке из Беча с’ једним Вашим привијеним у њему листићем, гди ме оба двојица позивате, да се пријмим воспитанија младе Господе Кнежевића у Србији као будућњих владјетелја и миле надежде нашега Рода у оној земљи”, износећи следеће запажање вредно правог доситејевског филозофа: „Али колико би ми год мило и драго било таковој Господи послужити, толико исто с’ друге стране наодим ову службу тешку из више узрока, једно што су дјечица већ поодрасла, и требало би јиј може бити од некиј ствариј одучавати, прије, него што би смо у обучавање ступили, а то се у сваком, а особито одраслијем дјетету мање или више догађа, после, Бог зна, какве ће ћуди здравља и склоности дјечица бити” (П6: 85). Уз наведено, истиче и да га плаши чињеница да су досад често мењали своје учитеље,²⁸ као и чињеница да би француски језик

²⁷ „[...] сва деца су на крају године полагала јавни испит из три језика: немачког, италијанског и илирског/српског” (Митровић 2012: 300).

²⁸ „Рђава препорука за наше Кнежевиће, кад тако често промјењују професора, чешће, него ли други кочијаше” (П6: 303).

био главни „део воспитанија”, што није никакав проблем јер га врло добро познаје, но он се не би „одважио бити само учитељем”, јер је то исто „и овде, у слободи у миру без интрига, и не знам, гди би ми, и како би ми могло бити боље као учитељу” (П6: 85). Био је спреман да прихвати место једино уколико би га на то нагнали интереси рода.²⁹ Но, свакако је прихватио задатак свога великог пријатеља да учи никога другог до Димитрија Караџића, и то српском и италијанском језику. У писму од 18. септембра 1846. године пише:

„Ви сте ми задали једно велико питање за Вашег синчића – мог имењака – Добро сте судили за овде. – Могао би и морао би научити српски, ако и јесмо на врати од Италије. А особито овдје у школи” (П7: 557–558).

Необично му је било стало да га научи српском језику, рекли бисмо, из пријатељске љубави према Вуку Караџићу,³⁰ али и националних интереса:

„До сада смо највише настојали за Српским језиком, јер су Вам се многи чудили, кад су видјели, да Вуков син не зна Српски, које сам ја извињавао, колико сам могао и знао, и зато смо у томе толико настојали, а талијански мало запустили, јер на двије столице знате како се сједи. А сад ћемо на љето упријети у Италијански, само ако Бог подржи здравља” (П7: 686–687).

Димитрије Владисављевић је стремио ка томе да своје ученике оспособи да језик користе у свакодневним животним ситуацијама. Зато је имао идеју да Д. Караџића смести у дом попа Данила, како би са његовим сином српски могао „практицирати као дјеца што чине” (П7: 557). Пратио је његов напредак и у италијанском и српском језику, а о томе уредно извештавао Вука Караџића: „На пијаци већ штрбеца нешто италијански, а у кући српски, и добро памти” (П7: 583), настојећи да му одржи мотивацију кроз уздржавање од директног исправљања грешака:

„Димитрије је фала Богу! здрав, и паметан, и учи се добро. Велико ми је задовољство шњиме. Ако Вам пише погрјешно, ма мислим, да ћете га моћи разумјети, и зато опростите и Ви и фрајла Мина јер му ја ни гдје ништа не поправљам, да видите шта зна, и како зна” (П7: 732).

У истом писму први пут помиње један велики започети посао „писмени основан, заткан и на полак готов” (П3: 62), изражавајући своју бојазан да ће поново наићи на цензуру. Реч је о три граматике (у виду рукописа): 1. „Српска за Италијане”, 2. „Италијанска за Србље”³¹ и 3. „Српска за Србље

²⁹ Надеждин оставља запис о познанству са Димитријем Владисављевићем: „Видео сам мсе са г. Владисављевићем, у коме сам нашао дивног човека. Случајно сам наишао у школу за време испита, где сам с великим уживањем провео око пола сата” (П6: 631).

³⁰ Иако се није остварио као родитељ, очински се постављао према својим ученицима: „Сада благодарим Богу, што се нијесам оженио, видећи, шта јадни Оцеви трпе” (П8: 187).

³¹ 17. фебруара 1839. године Димитрије Владисављевић се жали Вуку Караџићу: „А половину

у Школи”, при чему видимо да се још у време конституисања савременог српског језика развио идеју о разликовању приступа и поступака који се користе у настави српског за матерње говорнике и оних који се користе у настави српског за странце. И, наравно, то се управо десило у пограничном подручју, где долази до судара два језика – српског и, пре свих осталих, италијанског. Наведени податак нам сведочи у корист тези да је Димитрије Владисављевић, осим заљубљеник у српски језик, био један од првих методичара наставе савременог српског језика. Неретко је писао Вуку Караџићу, молећи га за помоћ у вези са важним питањима српског језика: „Имао бих Вас још питати нешто и за неколика правила граматически кастално помћна писмена, бо баш за сад немам времена. Имам нешто више посла него обично. Ово ћу оставити на друго време” (ПЗ: 105). Такође, критиковао је све оне који не користе нову ортографију,³² те чак и аутору *Османиде* замера да ју је могао користити (ПЗ: 600), изражавајући бојазан да ће „узети мах досадашња неправилност, пак онда, коће је повратити” (П7: 84). Своју пажњу у сачуваној преписци посебно је усмеравао ка „Граматици српскога језика за Талијане”.³³ Наиме, у писму од 19. априла 1849. године експлицитно наглашава редослед штампања својих граматика: „Ако добијемо овдје слова, најприје ћу настојати за *Граматику Српску ради Италијана*, а послвије *Итал. за Србе*, пак онда *Земљописаније* и *Преправу за Историју*, ако се допусти, аколи не, а оно тот њему” (П8: 412).³⁴ Први званичан помен ове граматике Димитрија Владисављевића проналазимо у писму од 9. октобра 1836. у коме Вуку Караџићу саопштава своју намеру да своју књижицу штампа новом ортографијом:

„Ја би рад послати тамо ово моје назови Граматике, да се штампа, али најпре би Вас молијо, да ми је прочитате, пак барем оне велике погрјешке, да избришете, а мале оставите, нека се имају критици шчине девертирати. Још ми нешто у Глаголима трапаво иде, а Ви не дадосте Вашиј на свет, да украдем што год и из њиј” (П5: 742).

Реч је приручнику који би био намењен странцима који уче српски језик, те због тога и сам Владисављевић наводи да се његова „Грамматика не врже около ситница” и представља књигу за „IIIth класу” (П5: 742). Заправо, чињеница да своју пажњу не усмерава на ситнице наводи нас на

ми је Грамматике Талијаносрпске однео наш Школски Иншпектор, да се користује зар у језику што год, па ми је још не враћа, а ја му је не могу искати” (П6: 303), док у писму од 4. октобра 1845. године најављује Вуку Караџићу да ће му „мож’ [...] Италијанску Грамматику за штампање ради Србаља тамо послати, да је у штампарији коме препоручи[те]” (П7: 406).

³² Милош Окука (2014: 376) Димитрија Владисављевића и остале савременике Вука Караџића, који су га подржавали, назива „агилним вуковцима”.

³³ Желео је и сам да види „какву ће срећу имати овај први производ мог малог труда” (ПЗ: 92).

³⁴ „Стварно, међутим, превео је и штампао само једну: *Отац, или мисли чедољубивог отца*” (Милићевић 1951: 517).

закључак да је врло добро разумео природу наставе страног језика, покушавајући да прикрије све потенцијалне недоумице са којима би странаца у датом тренутку могао да се сусретне. Иако је имао јасну жељу да је уреди, препише и одштапа, али се, како он каже, „не да, нешто от школе, нешто от привата а нешто и којечији пошурица” (П5: 776). Већ 23. децембра 1836. године Димитрије Владисављевић обавештава Вука Караџића: „Моја је Граматика у послу, али ми нема времена, да је уредим као што желим, а све ми се отварају некакве нове идее, па коће да јиј уреди, неке су добре а неке свакојаке, пак да сте ми овде ближе да Вас што запитам; а овако ког ћу? и како ћу?” (П5: 775). Осим већег броја послова у које је био укључен, Димитрије Владисављевић и сам признаје да је „са овом Граматиком више збуњен него кнез у Бингули, кад му спајија с’ порцијом навали”.³⁵ У писму од 25. јануара 1837. године открива да што више ради на Граматици, то се „више рупа отвара у њој час с’ једне, час з’ друге стране баш као расушено буре”,³⁶ изражавајући забринутост о датуму када ће је завршити (иако му је намера да то учини док је Вук К. још у Бечу) (П6: 46). Често је и на сопствени рачун у вези са тим правио шале: „Моја Граматика Срботалијанска иде заједно са Саборном Црквом у Милану. И она ће се прије свршити, него ли ова. Пак и кад се сврши, Бог зна, каква ће изићи, јер ми све нешто остаје поправљати или у системи, или у чему другом” (П6: 418). Засигурно знамо да је граматика имала и теоријски и практични део. Обавештава 20. децембра 1837. године Вука Караџића да је Граматика (*partie teoretica*) свршена, те да има до три зачкољице да још зачепи. Међутим, *parte practica*, која чини половину књиге, једва је била на половини (П6: 190). Овај део је и био један од узрока због којих је није успео објавити на време: „Граматику моју нећу моћи донијете, али ћу Вам је послати, сам[о] докле још и ово угладим што је практичког дјела” (П8: 427). Ипак, констатно је изражавао уверење да ће пожурити и „дати је на Цензуру” након што је Вук Караџић буде ревидирао и изрекао своје мишљење. Граматика „за Италијане” је требало да (заједно са предговором) има више од 30 табака. Имајући у виду да је била писана новом ортографијом³⁷, привлачила је пажњу свих пријатеља (а богами и неистомишљеника) Димитрија Владисављевића. Тако у писму 26. новембра

³⁵ Каткад се жалио и да му недостаје воље како би овај озбиљан и велики посао привео крају: „Моја Граматика Талијано Српска још и сад онако. Баш немам кад, све којекакве пошурице ми сметају, а каткад немам ни оне вруће воље, а без ње ништа се не може честито урадити” (П6: 422).

³⁶ Неспорно је да је Д. Владисављевић имао одличну моћ запажања и саветовања: „Димитрија је свршио Испит и то доста добро. Ето вам при шиље и он Fleisszettell, а други курс могао би тамо наставити, па негуби ништа: јер од Италијанскога слабо што више напредује од лане, више се настоји за њемачким, него ли за Италијанским језиком у Нормалним Школама, а овако ми је, вјерујте, велика брига” (П8: 162).

³⁷ Димитрије Владисављевић је и сам изражавао забринутост хоће ли она уопште проћи цензуру.

1840. године информише Вука Караџића да „Граматику чита и учи Г. Весели” (П6: 553). Међутим, поучен претходним искуством, прибојавао се речи цензора:

„Школа ми заузима велики дјео времена, а нешто и Црква. [...] А кад ми остане штогод времена преко свега тога, то употребим на моје Граматике како ти: *Италијанску ради Србаља*,³⁸ коју сада скраћујем; јер би скопа дошла коштovati, па кад би се продала? *Српска ради Италијана*, коју бих рад, да би ваша Општина дала штампати за корист ове дјеце, али ће бити жеље узалуд; јер им ни је повољна ова ортографија, а ја се овом служим. Само у школи се служим свакојаким само не овом” (П7: 494).

Димитрије Владисављевић у писму од 30. новембра 1848. године бележи пораст интересовања за учењем српског језика због чега се развија и потреба брзог штампања постојећег рукописа:

„Иште се Граматика, на Берлићеву вичу, да се сав себице пустио у Теорију без Практике, а ја при томе мислећи, да имам довољно Практике у мом сабрању, пак би је рад пустити у свјет, али немамо овдје слова, а требало би поред штампе, да и ја будем, пак из тога можете судити како се колебамам не знајући шта да радим” (П8: 311).

Међутим, проблем је био недостатак слова (и калуца) у штампарији:

„Ја сам сада у већем послу него игда до сада; јер како се Исто рија наша данашња по свјету шири, тако се и моје лекције у Српском језику умножавају, а и без тога имам налог од гуверна преводити на истријански језик царске указе и друге њихове послове за Истрију. — Ако ми је игда била потреба дати на штампу оно моје српске граматике, то би ми баш сад најнужније било; али ни једна штампарија нема слова ћирилови, нешто мало има Маренигова Штампарија, али нема српског *ћ њ љ њ* ни *и*, а мени су за Граматику ова најпотребнија, и за то Вам је Стојковић писао, а то је оно писмо, што се у рукама млађега Рајовића ту наводи. Мени би потребно било овдје осим горњих писмена још и гласних са ударенијама од 4 струке, какоти *à, á, â, â*, тако исто и осталих гласних. Стојковић Вам је писао молећи Вас да би сте замолили каквога писменоливача ту, да би Вам наштампаних модѣла својих (ћирилових:) писмена дао и дабисте нам их или Ви, или и он сам овамо опремио, и то, што скорије, док је још гвожђе вруће. Гледајте молим Вас ако их има, а распитајте и за цјену” (П8: 338–339).

Редовно је обавештавао Вука Караџића о ситуацији у вези са прибављањем слова за штампарију, примећујући да се не може у потпуности ослонити на Андрију Стојковића, који ће нешто касније одиграти и кључну улогу у креирању „зле судбине” рукописа ове граматике: „Андрија Стојковић узме ми она слова, да ће он тобож трговачки са Штампарима учинити оно

³⁸ Желео је да је одштапа у Трсту: „Ја се врзам околу свршетка моје Галијаносрпске Граматике, али ме забуни садашња туга, а мислио како ове вакације свршити, па овдје штампати ако се погодим са Штампаром, који оће најприје да види и да контракт учини” (П6: 524).

што ја не би по трговачком начину умјео, па сад ни њега ни слова, не знам, шта је учинио; нешто шепртљи” (П8: 411).³⁹ Нажалост, више година предавног рада и очигледне жеље да рукописи угледају светлост дана отишло је у неповрат.⁴⁰ И сâм је предвиђао шта се може десити са рукописима. У писму од 30. новембра 1848. године бележи:

„Можда ћу Вам овијех дана упутити коју год ствар од овијех мојијех рукописа, па Богъ Вам а Душа Вам. Нешто Ви нешто Ваши познаници ујдурите, како боље знате. Стар сам, па бојим се да не умрем прије, а овако оклевајући може се ласно догодити, да отидем на онај свијет и без збогом остај!” (П8: 312).

Био је трезвен и разуман. Знао је каква судбина чека његове рукописе уколико их сам не доврши: „Сад ћу прионути, да довршим оно, што сам започео, и да Вам час прије пошљем јер оклевајући доћиће какав Шлог, пак онда гдје си био? нигдје. Шта си радио? — Ништа” (П9: 189). Такође, у писму од 30. новембра 1848. године пише:

„Можда ћу Вам овијех дана упутити коју год ствар од овијех мојијех рукописа, па Богъ Вам а Душа Вам. Нешто Ви нешто Ваши познаници ујдурите, како боље знате. Стар сам, па бојим се да не умрем прије, а овако оклевајући може се ласно догодити, да отидем на онај свијет и без збогом остај!” (П8: 312).

Зато оставља у аманет објављивање својих дела Вуку Караџићу и Ђури Даничићу: „На мојим писмима прах од два прста. Жао ми је, ако скоро умрем, пак ће свјет рећи, да сам баш био Левента! — Али ћу оставити Аманет Вама, а Ви опет ГДину Даничићу, Бог му а душа му” (П8: 600). И поред тога, неколико месеци пре побољевања⁴¹ надао се да ће успети да заврши своје започете рукописе:

„Примићете по пошти мој рукопис један, па прегледајте, хоће ли Вам бити по вољи. — те ми јавите. Био би за читанку прву. [...] Међутим ће бити Земље-описаније готово, а и Граматика Српска за Италијане готова. —” (П9: 379).

³⁹ „Нажалост, преварант Андрија Стојковић нити му је вратио слова, нити је постигао договор са штампаријом” (Михајловић 2016: 121–122).

⁴⁰ У *Српском биографском речнику* се у одељку „дела” наводе три: *Граматика српска за Италијане* (Трст, 1849); превод са италијанског *Отац или мисли чедољубивог оца* (Карлштат, 1932) и немачког *Приправа за историју свега свијетца ради дјете* (Беч, 1864). Верујемо да се прво (никада штампано!) дело везује за 1849. годину, у којој је Владисављевић први пут саставио тестамент и оставио у аманет њено штампање Вуку Караџићу и Ђури Даничићу. Притом, и Радомир Поповић у своме раду „Италијани у Србији у првој половини 19. века” пише о написаној граматизи српског језика за Италијане (Поповић 2015: 6).

⁴¹ Из писма Александра Мариновића од 3. октобра 1853. године сазнајемо да је Д. Владисављевић поболоо: „Наредио мије да вас исвѣстим о здрављу нашега доброга и драгога Гна. Владисављевића, и сво: он е здрав, може ходати по соби, добро спава, и ђде, али несрећа да јоше не може говорити, после неколико рѣчи заметне му се мозак и език. Недај Боже, али страх ме да ће овако остати. Греота те се ово догоди овакому нашему доброму Србину! али све е у Божј руке” (П10: 330).

Нажалост, смрт га је онемогућила да у својој намери успе: „[...] ал ево несреће ће му се и то неда” (П11: 123).⁴² Из писма Андрије Стојковића⁴³ од 14. маја 1860. године сазнајемо да чак тестаментом оставио Вуку Караџићу 1500 форинти „са обавезом да се овим новцем даде печатати све његове рукописе” (П12: 447),⁴⁴ али су, како се у наведеном писму истиче, продате на лицитацији⁴⁵:

„Па ово ми је познато, да све ствари, књиге и рукописе покојника продало се на дражбу (licitacia) од нашег суда, те Бог зна находили се гдје што и тако не могући извршити ви, ово његово расположење, губите право на овај новац које у сваком случају раздјеиљило би се на остале његове насленике” (П12: 47).

„Прво претплатник, потом ревностан скупљач претплате, најзад свагдашњи поштовалац, осведочен пријатељ и зајмодавац Вуков, учитељ при српској основној школи у Трсту” заправо је тестамент написао 22. септембра 1849, а допунио 25. фебруара 1861. године (Милићевић 1951: 513). Искрено пријатељство и жеља да се нова ортографија нађу у граматици за школе,⁴⁶ нагнали су Вука Караџића да пошто-пото пронађе рукопис, због чега у четири наврата пише Андрија Стојковићу, и то септембра 1861, јула 1862, јануара и септембра 1863. године, тражећи: 1. рукопис *Српске граматике за Талијане*, 2. тестамент, 3. званичне узроке због којих није могао да прими остављени новац и 4. рукопис граматике „за Србе који желе учити Талијански” (П13: 52). „Ви мени зимус ту обећасте да ћете се потрудити да се изнађу рукописи по којнога Владисављевића, а особито Српска Граматика за Талијане (за коју је он особито жељео и говорио да примјере у њој прије штампања ја прегледам)” (П12: 872).

Исказивао је том приликом намеру да дође у Трст, као и да решење проблема почне тражити другим путем: „[...] тијем својијем одговором Ви ћете мене поштедјети да не долазим тамо и да не почињем ствар ову

⁴² Никола Вујиновић обавештава Вука Караџића 28. децембра 1863. године да је Димитрије Владисављевић добио удар „у њеку и у главу” године 1855, а да је умро 1858. (П13: 239)

⁴³ „Стојковић Андрија (?1808 – Трст 1865) је личност о којој се мало зна, при чему су мишљења опречна. Љубомир Дурковић-Јакшић [...] дефинише Стојковића као *угледног литерату*. Међутим, из његове преписке са учитељем Владисављевићем и Вуком Караџићем произилази профил особе полуписмене и недостојне” (Михајловић 2016: 91).

⁴⁴ „Димитрије Владисављевић је преминуо 1858. године, а две године касније, извесни Андрија Стојковић најављује скоро објављивање *Српске граматике за Италијане*. При томе не да је име аутора, али је лако претпоставити да се ради о толико најављиваној и никада објављеној граматици учитеља Владисављевића” (Михајловић 2016: 91).

⁴⁵ Радмила Михајловић (2016: 91) у својој докторској дисертацији наведену причу квалификује као измишљену.

⁴⁶ „Вуков правопис и граматика уводе се у српско школство тек 1868. године, дакле десет година после смрти учитеља Владисављевића” (Михајловић 2016: 92).

тражити другијем (судским) путем” (П12: 872).⁴⁷ Из писма Вука Караџића упућеног Андрији Стојковићу 6. јула 1862. године сазнајемо да је рукопис Граматике пронађен код неког човека, који је тражио премног новца:

„Онај је човјек, као што и сами велите, премног искао (100 #) за 64 листа рукописне Граматике покојнога Владисављевића; али као што сами велите да Вам је рекао: ’Ја тражим толико, а ви реците ми шта би сте предложили за њу?’, по томе се ја надам да ћемо се с Вашом пријатељском помоћу некако нагодити док ја примим новце (а без тога да ми је поклони не би ми могла бити ни на какву другу потребу осим да је оставим као спомен пријатеља свога)” (П12: 1068).

По свему судећи, Андрија Стојковић је пронашао човека код ког је завршио рукопис граматике Димитрија Владисављевића, те му је „понудио да купи ту граматiku за стотину златника, али да он није хтео да за њу потроши више од 50–60” (Михајловић 2016: 91). Упорношћу је Вук Караџић некако добио намењени новац, али не и рукопис граматике. Чак је Андрији Стојковићу обећао да ће га у предговору учинити херојем који је спасао рукописе од пропасти:

„Ја сам новце добио, сад Вас молим, каш то сам Вам и љетос ту на растанку говорио, да ми пошаљете тај рукопис од оне Граматике покојнога нашег пријатеља Димитрија Владисављевића, пак ћу га ја одмах дати овдје г. професору Миклошићу да га прегледа што се тиче Талијанског језика а што буде Српско оно ћу ја прегледати, пак ћу га онда одмах дати у штампарију да се наштампа у 500 егземплара од којих 200 задржаћу ја а 300 послаћу Вама на дар (као што сам Вам и љетос казао), а с онијем у којег Ви велите да је рукопис Ви гледајте како знате. Осим овијех 300 егземплара ја ћу и у предговору учинити спомен како сте Ви овај рукопис сачували од пропасти” (П13: 52).

Последњи контакт са Андријом Стојковићем Вук Караџић успоставља 24. септембра 1863. године, када му саопштава да му више неће писати ништа, јер му није ни одговорио на писмо: „Кад ми нијесте хтјели одговорити ни на друго писмо које сам Вам писао из Римске топлнице [...] ја Вам за те рукописе покојнога Димитрија Владисављевића нећу писати ништа више” (П13: 190).

4. Закључак

Загледани у будућност неретко нехотице заборавимо прошлост, иако у тој истој давнашњости можемо тражити своје порекло, свој идентитет и дух. Тако, говорећи о настави српског као страног језика, падамо у искушење да

⁴⁷ „Ја се не могу начудити како сте Ви могли примити за пријетњу што сам Вам у оном писму из Роича рекао, да ћу то (што ми је у тестаменту остављено нај) најпослије може бити и судом тражити!!!” (П12: 1068).

њене почетке вежемо за период након Другог светског рата, занемарујући готово читав један век у коме је српски језик добио лик каквим га данас знамо. Управо током тог једног века живели су и радили многобројни научни и културни посленици – учитељи, наставници, филолози, лингвисти. Сплетом срећних околности многи од њих су постали познати стручној, али и широкој јавности. Међутим, другу групу чине они које јавност није имала прилике да ближе упозна или о њима разговара. Узроци могу бити многобројни – друштвено-економски, политички, међуљудски и др. Међу свима њима, са становишта методике наставе српског као страног језика, један је посебно специфичан – учитељ Димитрије Владисављевић, човек који је (можда) разменио и највећи број писама са Вуком Стефановићем Караџићем. И поред тога, ретки су текстови у којима се можемо ближе упознати са његовим ликом и делом. У историјама (књижевности) је остао забележен као Вуков добар пријатељ и сарадник који је обезбеђивао пренумеранте (и новац) за штампање књига. Нажалост, иако је био најугледнија личност Трста у првој половини двадесетог века, његова улога и значај нису сагледани, јер за собом није оставио много штампаних трагова у виду прилога, књига, текстова и наставних материјала. Но, анализа сачуваних писама пружа нам прилику да делимично сагледамо његов професионални лик и дело, надајући се да ће рукописна заоставштина бити пронађена и објављена, а његово завештање дато Вуку С. Караџићу и Ђури Даничићу коначно испуњено.

Вук Караџић га је изузетно ценио и као човека и као учитеља. Безрезервно му је веровао, хвалећи га на све стране. Осим што га је препоручивао књазу Милошу за учитеља и послао му сина Димитрија у Трст на школовање, сматрао је да је тршћанска школа при Цркви Светог Спиридона постала најбоља школа у целом аустријском царству само захваљујући Димитрију Владисављевићу. Готово читав свој радни век Димитрије Владисављевић је посветио учитељском занату и наведеној школи, из које није желео да оде чак ни када га је врховни поглавар позивао да му се придружи. Предано је и марљиво радио са својим ученицима у традиционалној средини, настојећи да тргне каткад успавану српску заједницу. Анализа преписке нам је показала да се, поред учитељског заната, бавио превођењем са српског на италијански (и обратно), писањем поука младежи, али и наставног материјала за школске предмете и, што је посебно интересантно, за наставу српског језика за странце. Иако бисмо епитет првог наставника српског као страног језика могли везати за Вука Караџића и његов филолошки рад, чини нам се да је Димитрије Владисављевић први увидео разлику између начина на који језик треба предавати матерњим говорницима и странцима. Чињеница да је и сам предавао странцима (посебно Италијанима) српски језик, даје нам за право да верујемо да је простор судара многобројних језика и култура директно утицао да увиди разлику у поступцима од којих зависе резултати у настави матерњег и страног језика. Зато је имао наме-

ру да објави своје рукописе трију граматика: 1. „Српске за Италијане”, 2. „Италијанске за Србље”⁴⁸ и 3. „Српске за Србље у Школи”, верујући да ће првопоменути најпре и штампати. Нажалост, у томе није успео чак ни након двадесет и две године (спорадичног) рада и преписивања. Узроци таквом чињеничном стању су и више него очигледни. Прво, у њој је применио нову Вукову ортографију, чији је био поборник, али због које је дошло до размимоилажења мишљења са директорима школе у којој је радио (не могавши да рачуна на њихову помоћ). Друго, није ни постојала штампарија која би у Трсту књиге могла штампати ћириличким писменима. Поврх свега тога, самовољом појединца (крађама и прекрађама) рукопис је изгубљен.⁴⁹ Но, иако није штампана, можемо разумети вишеструки значај који је у датом тренутку имала по развој методике наставе српског као страног језика: 1. Њоме се конституише идеја о разликовању начина подучавања српског као матерњег и српског као страног језика; 2. Први пут се примењује нова Вукова ортографија у неком наставном средству; 3. Омогућава нам да сагледамо професионални лик учитеља српског језика Димитрија Владисављевића, који је међу првима увидео неопходност учења језика кроз поседовање теоријског знања и развоја практичних вештина. За сагледавање историјског развитка методике наставе српског као страног језика било би и више него драгоцену уколико би се рукопис однекуд појавио, чиме би и аманет Димитрија Владисављевића и кончано био испуњен. Док се то не буде десило, памтићемо га као једну од најугледнијих српски личности Града Трста у првој половини деветнаестог века.

Литература

Владисављевић, 1835: Д. Владисављевић, *Поздрав на дан вѣнчання Благоразумне Господичне Анастасіе Вучетича с' благородним господином, Иоанном от Нако у Трјесту 29. Апријла 1835 торжествованог'*. Трст: Писменима Г. Иоанна Марениг.

Владисављевић, 1842: Д. Владисављевић, Одговоръ на пытанъ филолоѣичко у Скоротечи подъ броемъ 32 на стр. 196 и 197: (конаць). *Пештанско-Будимскій Скоротеча*, 1 (43), 261–262.

Добрашиновић, 1987: Г. Добрашиновић, Вукова преписка: Значај преписке. У: *Преписка I (1811–1821). Сабрана дела Вука Караџића* (Прир. Голуб Добра-

⁴⁸ У писму од 4. октобра 1845. године најављује Вуку Караџићу да ће му „мож' [...] Италијанску Граматику за штампање ради Србаља тамо послати, да је у штампарији коме препоручи[те]” (П7: 406).

⁴⁹ „[...] Чињеница да су готово сви његови рукописи остали нештампани и, што је још горе, да су заувек изгубљени, резултат је опште климе неповерења које је владало према Вуковим реформама у средини у којој је Владисављевић радио” (Митровић 2012: 313).

- шиновић са сарадницима). Београд: Просвета, 1987.
- Јелове, 1873: М. Jelove, *Zora: Vestnik, znanstvena priloga Zori*, 2. februar 1873. godine, стр. 56.
- Милићевић, 1951: Ж. Милићевић, Скроман књижевни посленик Димитрије Владисављевић. Нови Сад: *Летонис Матице Српске*, 367 (6), св. 6, 511–522.
- Митровић, 2007: М. Митровић, *Светлост и сенке: култура Срба у Трсту*. Београд: Слио.
- Митровић, 2012: М. Mitrović, Dimitrije Vladisavljević i problem jezika u srpskim institucijama u Trstu 19. veka. In: *An den Anfängen der serbischen Philologie: Salo debeloga jera libo azbukoprotres von Sava Mrkalj (1810-2010)* (G. Плић Marković, A. Kretschmer, M. Okuka, Eds.), 299–316.
- Михајловић, 2016: М. Михајловић, *Културно памћење трићанских Срба*, докторска дисертација. Београд: Универзитет „Дон Незбит“.
- Михајловић, 2017: М. Михајловић, *Културно памћење трићанских Срба*. Рим – Нови Сад: Италијанско-српско друштво „Oltre il mare“, Media art.
- Николова, 2022: М. Nikolova, Serbian Elementary School “Jovan Miletić” Trieste. *Rierche Pedagogiche*, 222, 27–40.
- Окука, 2017: М. Окука, Са Вуком и (добрим дијелом) уз Вука: „Пештанско-будимскиј Скоротеча” (1842-1844). Београд: *Српски језик : студије српске и словенске*, 22 (1), 375–390.
- Поповић, 1964: М. Поповић, *Вук Стеф. Караџић*. Београд: Нолит.
- Поповић, 2015: R. Popović, Italians in Serbia in the First Half of the 19th Century. In: *Serbian-Italian relations: History and Modern Times* (Srđan Rudić, Antonello Biagini, ed.). Belgrade–Roma: The Institute of History Belgrade Sapienza University of Rome, Research center CEMAS, 5–17.
- СБР, 2006: *Српски биографски речник 2* (В-Г), Нови Сад, 2006, 241–242
- Стојановић, 1924: Ј. Стојановић, *Живот и рад Вука Стеф. Караџића*. Београд–Земун: Штампарија графичког завода „Макарије“.
- Сувајџић, 2018: Б. Сувајџић, „Српски рјечник” (1818) у Вуковој „Преписци”: колективна монографија. Том 2, *Књижевност, култура, фолклор. Питања славистике* (Бошко Сувајџић, Петар Буњак, Душан Иванић, ур.), 477–489.

Извори

- ПІ: Преписка I (1811–1821). *Сабрана дела Вука Караџића*. Прир. Голуб Добрашиновић са сарадницима. Београд: Просвета, 1987.
- ПІІ: Преписка II (1822–1825). *Сабрана дела Вука Караџића*. Прир. Голуб Добрашиновић са сарадницима. Београд: Просвета, 1988.
- ПІІІ: Преписка III (1826–1828). *Сабрана дела Вука Караџића*. Прир. Голуб Добрашиновић са сарадницима. Београд: Просвета, 1989.
- ПІІV: Преписка IV (1829–1832). *Сабрана дела Вука Караџића*. Прир. Голуб Добрашиновић са сарадницима. Београд: Просвета, 1988.

- ПV: Преписка V (1833–1836). *Сабрана дела Вука Караџића*. Прир. Голуб Добрашиновић са сарадницима. Београд: Просвета, 1989.
- ПVI: Преписка VI (1837–1842). *Сабрана дела Вука Караџића*. Прир. Голуб Добрашиновић са сарадницима. Београд: Просвета, 1993.
- ПVII: Преписка VII (1843–1847). *Сабрана дела Вука Караџића*. Прир. Голуб Добрашиновић са сарадницима. Београд: Просвета, 1993.
- ПVIII: Преписка VIII (1848–1850). *Сабрана дела Вука Караџића*. Прир. Голуб Добрашиновић са сарадницима. Београд: Просвета, 1994.
- ПIX: Преписка IX (1851–1852). *Сабрана дела Вука Караџића*. Прир. Голуб Добрашиновић са сарадницима. Београд: Просвета, 1995.
- ПX: Преписка X (1853–1854). *Сабрана дела Вука Караџића*. Прир. Голуб Добрашиновић са сарадницима. Београд: Просвета, 1996.
- ПXI: Преписка XI (1855–1858). *Сабрана дела Вука Караџића*. Прир. Голуб Добрашиновић са сарадницима. Београд: Просвета, 1996.
- ПXII: Преписка XII (1859–1862). *Сабрана дела Вука Караџића*. Прир. Голуб Добрашиновић са сарадницима. Београд: Просвета, 1998.
- ПXIII: Преписка XIII (1863–1864). *Сабрана дела Вука Караџића*. Прир. Голуб Добрашиновић са сарадницима. Београд: Просвета, 2014.

Aleksandar M. Novaković

LEGACY OF DIMITRIJE VLADISAVLJEVIĆ: THE FIRST GRAMMAR FOR LEARNING MODERN SERBIAN AS A FOREIGN LANGUAGE?

Summary

The goal of this paper is to analyze the content of the letters of Dimitrije Vladislavljević, a teacher at “Jovan Miletić” school in Trieste, with the aim of creating a clear picture of the role he had in the education of young generations and, especially, in teaching modern Serbian as a foreign language. The paper used the method of theoretical analysis with the technique of content analysis. The data consisted of thirteen books of Vuk Karadžić’s correspondence published as part of the *Collected Works of Vuk Stefanović Karadžić* by the Publishing Company “Prosveta.” The results of the analysis, which was carried out in mid-March 2023, showed that he was one of the most respected figures in Trieste in the first half of the nineteenth century, whose role and importance have not been fully understood because he did not leave many written traces in the form of printed articles, books, texts and teaching materials. He devoted almost his entire working life to the teaching profession and to the said school, from which he did not want to leave even when the supreme head of state invited him to join him. In addition to teaching, he was also involved in translating from Serbian to Italian (and vice

versa), designing lessons for young people, didactic materials for school subjects as well as materials for teaching Serbian to foreigners, which he himself taught on several occasions. Although the epithet of the originator of teaching modern Serbian as a foreign language is associated with Vuk Karadžić and his work, it seems that Dimitrije Vladislavljević was among the first to see the difference between the way the language should be taught to native speakers and foreigners. The fact that he himself taught Serbian to foreigners (especially Italians) shows that the area of collision of numerous languages and cultures directly influenced him to see the difference in the procedures on which the results in teaching the native and foreign languages depend. That is why he intended to publish his manuscripts of three grammars: 1. "Serbian for Italians", 2. "Italian for Serbs" and 3. "Serbian for Serbs in School." Unfortunately, he did not succeed in this even after twenty-two years of (sporadic) work and rewriting. However, although the first-mentioned grammar was not printed, its importance in the described moment for the development of the methodology of teaching Serbian as a foreign language is manifold: 1. It establishes the idea of differentiating between teaching Serbian as a mother tongue and Serbian as a foreign language; 2. New Vuk's orthography is used for the first time in a teaching tool; 3. It provides the possibility of reconstructing the professional image of the *Serbian language teacher* Dimitrije Vladislavljević, who was among the first to see the necessity of learning a language in an authentic living environment.

Keywords: correspondence, Vuk S. Karadžić, Dimitrije Vladislavljević, teaching Serbian as a foreign language, grammar of Serbian for foreigners